

Mlynářské cechovní řády z měst Chebu, Úterý a Kralovic

Eva NĚMEČKOVÁ

Abstract: This article compares normative sources of three Westbohemian miller's guilds - from Cheb, Úterý and Kralovice. At first it introduces evolution of guilds in 14th and 15th century, than economic development of all three settlements and craft itself, follows descriptions and comparison of articles main guild and journeyman's brotherhood from 16th to the beginning of 18th century.

Key words: guild, millers, articles, journeyman, Cheb, Úterý, Kralovice

Ve studii jsem se zaměřila na porovnání statutů mlynářského řemesla. Mlynářství patří mezi nejstarší řemesla. Mlynáři se často nesdružovali do klasických městských cechů. Zpravidla tvořili nadregionální společenství v rámci panství, nebo tvořili společný cech s pekaři či tesaři. V západních Čechách se nachází několik fondů mlynářských cechů, ať samostatných či sdružených.¹⁾ Bohužel, jen několik z nich je zpracovaných a přístupných veřejnosti.

Pokusím se odpovědět na otázku, zda lze považovat mlynářské cechy za rovnocenné těm klasickým řemeslným, a jestli se nějak zásadně odlišovaly. Z toho důvodu jsem se rozhodla srovnat řády ze tří západočeských měst, a to z Chebu, Úterý a Kralovic. Jedná se o tři v zásadě odlišná města a jakési hegemony ve svém regionu. Cheb patřil mezi jedno z nejstarších královských měst a ekonomicky nejvyspělejší v širokém okolí, Úterý bylo důležitým městem, v majetku tepelského kláštera, a Kralovice představovaly významné poddanské město, které vlastnila jak vrchnost, tak později klášter v Plasích. Nejdříve nastíním vývoj cechovních organizací v českých zemích a uvedených městech, následně představím samotné, v řadě ohledů specifické, mlynářské řemeslo a poté přikročím k samotné komparaci jednotlivých cechovních artikulí.

Jak již bylo naznačeno, řada cechovních fondů západních Čech ještě není zinventarizovaná, proto budu v případě Chebu vycházet z edice Karla Siegla, která zpřístupňuje aspoň základní normativní prameny.²⁾ Ve zbylých dvou případech lze již pracovat přímo s archiváliemi. Pro dokreslení všeobecné ekonomické situace v českých zemích a uvedených městech byla využita příslušná odborná a regionální literatura.³⁾

Stručné počátky cechů

Řemesla se sdružovala do korporativních sdružení již od středověku. Nejdříve se jednalo především o uskupení s převládajícím náboženským aspektem (náboženská bratrstva – fraternitas). Postupně začaly v uskupeních převažovat ambice chránit své vlastní obchodní, potažmo politické zájmy.⁴⁾ Tyto snahy začaly v západní Evropě již ve 12. století.

1) Viz mapka s vyznačenými městy.

2) Cech mlynářů v Chebu, Sokolově, Horním Slavkově, Teplé, Bochově, Chyši, Kralovicích, Úterý, Karlových Varech, Lokti, Ostrově nad Ohří, Kynšperku nad Ohří, cech pekařů a mlynářů Mníchov, Černošín, Kladruba, Bezdrůžice nebo Spojený cech pekařů, bílých pekařů, mlynářů, perníkářů, řezníků a bednářů Žlutice.

3) Karl SIEGL (ed.), *Die Egerer Zunftrordnungen. Ein Beitrag zur Geschichte des Zunftwesens*, Praha 1909.

4) Chebským cechům věnoval drobnou studii Jan Bittl, obsáhlejší jsou nedávné závěrečné práce Petra Sečkaře o chebském obchodě, v nichž se lehce dotýká cechovní problematiky. Městečko Úterý bylo v centru badatelského zájmu především Karla Wasky, který zpracoval i příslušné archivní fondy úterských cechů. Mlynářům na Kralovicku se zevrubně věnoval Jaroslav Sklenář, ale jeho práce je spíše popularizační, obsahuje řadu nepřesností a je bez

V Čechách lze počátky cechů předpokládat již na sklonku 13. století, kdy s sebou němečtí kolonisté přinášeli vyspělejší organizační formy řemeslné výroby, ale doklady jejich existence se písemně nedochovaly.⁵¹ Nejstarší písemný doklad pochází až z roku 1318, kdy byly cechovní artikule vydány staroměstským krejčím Rudlinovi a Seidlinovi.⁶¹

Po staroměstských krejčích se dochovaly listiny pražských zlatníků (1324), platněřů (1328) a řezníků (1339). Ve 30. a 40. letech 14. století se začaly cechovní organizace šířit i do ostatních českých měst. Po vzoru Prahy se zařídila ostatní královská města. V první řadě se jednalo o tzv. silná řemesla – potravinářská a oděvní.⁷¹ Nejlépe je možné zdokumentovat filiaci řeznických artikulí.⁸¹ Ve 40. a 50. letech 14. století se začíná cechovní zřízení rozmáhát a silnit, což muselo neodvratně narazit na odpor vládních vrstev.⁹¹ V té době začal zasahovat do místních poměrů (často na základě jejich vlastních žádostí) sám Karel IV. Karlova politika nebyla a priori proti-cechovní. Spíše sledoval v souboji patriciátu s cechy, resp. řemeslníky, své vlastní zájmy. Ovšem pokud do těchto sporů osobně zasáhl, vyzněla z jeho zásahů jasná snaha minimálně omezit cechovní autonomii a povinnost cechovního přimusu (povinný vstup do organizace).¹⁰¹ Taková situace nastala právě v Chebu.

Doložené cechy mlynářů v západních Čechách

poznámkového aparátu. Lepší je pak soubor knih Josefa Klempery o českých mlýnech. Severnímu Plzeňsku se věnuje ve čtvrtém dílu. Josef KLEMPERA, *Vodní mlýny v Čechách IV.*, Praha 2001.

5] Nekomrolovaním městského trhu hrozil nárůst počtu řemeslníků, a tedy nebezpečí nízkých příjmů pro všechny.

6] Dokládají to i přísahy pražských řezníků z roku 1339, kteří se odvolávali na práva, jež jim byla udělena Přemyslem Otakarem II. Ivana EBELOVÁ, *Pražská a venkovská stavební řemesla v době renesance a baroka*, Praha 2001, s. 13. Původ řeznických institucí již v druhé polovině 13. století uvádí dále L. Steinhauser v souvislosti s jejich účastí v korunovačním průvodu Václava II. roku 1283 (Ladislav STEINHAUSER, *700 let se lvem ve znaku*, Brno 2010, s. 7.) Nutno ovšem poznamenat, že v tomto případě se nemuselo jednat o cech v pravém slova smyslu, ale pouze o seskupení řemeslníků stejné profese. F. Hoffmann uvádí zmínku cechů dokonce v druhé polovině 13. století ve Znojmě – František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 246. a Martin NODL – František ŠMAHEL, *Člověk českého středověku*, Praha 2002, s. 373 (psáno také Hoffmannem). Jindřich TOMAS, *Remeslníci 11.–13. století v českých zemích v písemných pramenech*, Archaeologia Historica 8, 1983, s. 81 dále předkládá zákaz spolků v Brně z r. 1292, kde se ovšem o řemeslnických spolcích jednoznačně nemluví. Hana Jordánková a Ludmila Sulitková v té souvislosti hovoří o jistých „uniones“, které byly překážkou ke svobodnému obchodu. Souhlasí, že v 90. letech 13. století docházelo k určité organizaci řemesel, ale zda se jednalo o cechy, nelze jednoznačně říci. Hana JORDÁNKOVÁ – Ludmila SULITKOVÁ, *Hlavní tendence brněnské řemeslné výroby od počátku města do zániku cechovního sdružení*, Brno minulostí a dnes 12, 1994, s. 17–18.

7] Josef WAGENKNECHT, *Krejčiči v Praze od založení města až do dnešní doby*, Praha 1932, s. 14.

8] Josef JANÁČEK, *Řemeslná výroba v českých městech v 16. století*, Praha 1961, s. 34.

9] Eva NĚMEČKOVÁ, *Počátky cechů v severozápadních Čechách*, Poohří 6, 2016 – v tisku.

10] Sílicí emancipace cechů měla také svůj předobraz v Říši. Jejich představitelé se snažili získat výraznější podíl na městské politice a proniknout do městských rad. Sabine von HEUSINGER, *Die Zunft in Mittelalter*, Stuttgart 2009, s. 169–186; Arnd KLUGE, *Die Zünfte*, Stuttgart 2007, s. 86–98 nebo Bedřich MENDEL, *Sociální krize a zápasy ve městech čtrnáctého věku*, Praha 1926.

Cechy v Chebu

Město Cheb tvořilo křižovátku tranzitního obchodu mezi východem a západem již od přelomu 12. a 13. století a jednu z důležitých rolí při tom hráli právě řemeslníci a obchodníci. Nejstarší písemné potvrzení cechovního řádu v Chebu pochází z období kolem roku 1350 pro zdejší koželuhu.^{11]} Je však jisté, že zde v této době muselo existovat větší množství sebevědomé řemeslnické reprezentace. Dostala se dokonce do titulace holdovacích listin z 13. května a 26. srpna 1350.^{12]} Formování prvních organizací tak lze předpokládat během první poloviny 14. století.^{13]} Cechy navíc získávaly i monopol na výrobu zboží a jeho prodej. To se chebské městské radě nelíbilo a obrátila se na panovníka, aby zasáhl. Král zde postupoval zcela v souladu se svojí politikou. Dne 29. března 1351 vydal listinu, kterou zrušil všechny dosavadní chebské cechy, resp. podřídil je zcela moci městské rady, a zakázal jakékoli budoucí podobné organizace ať tajné, či veřejné.^{14]} Současně vydal chebské radě další privilegium, kterým jí udělil pravomoc vypovědět z města kohokoli, kdo by škodil králi nebo obci.^{15]} První list potvrdil ještě 25. července 1355.^{16]} Mohlo jít o reakci na to, že se předešlý zákaz porušoval. Tím dal radě ve sporu s řemeslníky důležitou zbraň. Řemeslníci se mohli dané situaci buď přizpůsobit, nebo z Chebu odejít. Prameny ukazují, že rada nakonec k tak radikálnímu řešení nesáhla. Naopak, rozhodla se s cechmistry spolupracovat. I v jejím zájmu totiž byla stabilní městská ekonomika, které by se vnitřními konflikty nedosáhlo. Dospělo se ke kompromisu. Městská rada byla rozšířena o představitele nejbohatších řemeslníků, ale vymínila si kontrolu nad cechy – především sama udělovala a schvalovala cechovní řády.^{17]} Je otázkou, do jaké míry to vyplynulo z dalšího sporu mezi chebskými měšťany v 80. letech 14. století, který byl v červenci 1386 poslán vyšetřit Hynčík Pluh z Rabštejna.^{18]} O měsíc později totiž vydal Václav IV. list, kterým dovozoval komukoli usadit se ve městě, a nikdo tomu nesměl bránit.^{19]} Rostoucí vliv řemeslníků potvrzuje vznik nové instituce tzv. přísežných mistrů. Šlo nejspíše o reprezentanty jednotlivých řemesel, kteří radili městské radě právě v živnostenských otázkách jednotlivých řemesel.^{20]}

11] Karel IV. ve „vítězství“ cechů viděl hospodářská rizika pro město, potažmo celou Říši. Jejich posílení vlivu by neodvratně vedlo ke zvýšení cen výrobků, a tedy vyšším finančním nárokům na zákazníky, a to i panovníka samotného a jeho dvůr. Jaroslav MEZNÍK, *Karel IV., patriciát a cechy*, ČsČH 13/2, 1965, s. 202–217. Na Moravě vystupoval Jan Jindřich razantněji. Jan Jindřich Lucemburský na žádost rychtáře a konšelů města Brna 4. listopadu 1352 oznámil, že trhové svobody sice slouží k dobru cechům, ale obecně městu škodí a brání jeho růstu „[...] *na lidech a statcích* [...]“ Rozhodl, že zakládat cechy budou moci jen představitelé města. Vincenz BRANDL (ed.), *Codex Diplomaticus et Epistolaris Moraviae VIII.*, č. 180, s. 142–144.

12] Karl SIEGL (ed.), *Die Egerer Zunftordnungen. Ein Beitrag zur Geschichte des Zunftwesens*, Praha 1909, s. 124–125. Z přepisu není zcela jasná datace ani osoba vydavatele dokumentu.

13] Vilém KNOLL, *Regulace řemesel ve středověkých městech na příkladu města Chebu*, in: Přemysl Raban – Dana Roubínková a kol., *Hospodářství a právo*, Olomouc 2013; Jaromír ČELAKOVSKÝ (ed.), *Codex iuris municipalis II.* (dále *CIM II.*), Praha 1895, s. 391–393.

14] Zde lze předpokládat inspiraci z Říše, kde cechy existovaly dříve a Chebsko bylo až do 14. století její součástí.

15] „...*daz in derselben stat zu Eger vnder hantwerklewten vnd gemeinem volke kein eynvnge, zvenft oder keinerley ander verbuენტnuezz furbas ewiclich nimer mer werden vnd aufersten sol...*“ *CIM II.*, s. 452–453, č. 308.

16] *CIM II.*, s. 453–454, č. 309.

17] *CIM II.*, s. 510–511, č. 348.

18] František KUBŮ, *Správa chebského městského státu ve 14. a 15. století*. Acta universitatis Carolinae – Philosophica et historica I, Z pomocných věd historických X, 1992, s. 96.

19] František Martin PELCL, *Lebensgeschichte des römischen und böhmischen Königs Wenceslaus, Theil I.*, Praha 1788, s. 177–178.

20] *CIM II.*, s. 781–782, č. 613.

V 15. století se cechy staly součástí moci chebského městského státu, jelikož bohatí řemeslníci se objevili v nejvyšších městských orgánech. Ve volebních registrech z roku 1460 byly uvedeny cechy zlatotepců (zlatníků), konvářů, sladovníků, pekařů, perníkářů, řezníků, řemenářů, kolářů, zedníků, tesařů, kloboučníků a truhlářů.^{21]} Zcela jasně se jednalo pouze o nejbohatší řemesla, protože se odhaduje, že v době jagellonské bylo v Chebu na 60 specializovaných řemesel.^{22]} V 16. století dochází k poslednímu rozvoji řemesel, především k jejich specializaci. Nejsilnější cechy měli soukeníci, kožešníci a kupci, dále pak šenkýři, ševci, krejčí a řezníci, ale již na konci tohoto století začala chebská řemesla upadat.^{23]} Tomu zcela odpovídá výčet statutů v Siegelové edici. Ze 48 řádů (ne všechno jsou artikule, něco jsou pravidla provozoven, např. mlýnů) jich do konce 16. století (včetně roku 1600) bylo potvrzeno, resp. obnoveno, celých 39. Do Bílé hory to byla pouhá čtyři obnovy a po třicetileté válce se jednalo o pět.^{24]}

Důležitým faktorem pro ekonomický rozvoj Chebu byl i mezinárodní dálkový obchod spojený s pravidelnou účastí kupců na významných říšských trzích, mezi které patřil například Nördlingen, trh sv. Petra a Pavla v Naumburgu nebo trh v Lipsku.^{25]} Současně Cheb držel svůj první výroční trh již od roku 1306, kdy mu ho udělil ještě Albrecht I. Měl se konat druhý týden po Letnicích a trvat celé dva týdny.^{26]} Václav IV. ho v roce 1379 přeložil na neděli po svatodušních svátcích.^{27]} Privilegium na druhý jarmark se nedochovalo, ale předpokládá se, že mohlo být uděleno za vlády Zikmunda Lucemburského. Fakt, že chebská řemesla po třicetileté válce upadala, potvrzuje, že třetí výroční trh povolil až Leopold I. v roce 1692.^{28]}

Cechy v Úterý

První historicky doložená zmínka o obci Úterý pochází z roku 1233, ale bylo jistě založeno již dříve. Toho roku je spolu s okolními vesnicemi král Václav I. postoupil své matce Kunhutě, která vše obratem prodala tepelskému klášteři.^{29]} Městečko mohlo těžit z výhodné polohy v těsné blízkosti významné obchodní trasy z Prahy do Chebu a dále do Německa. U Teplé se z ní oddělila větev, která směřovala přes Úterý na Plzeň. O vyspělém obchodním zázemi městečka svědčí především jeho název. Ten byl odvozen ode dne, kdy se zde konaly týdenní trhy. Podobně je tomu u německého názvu – *Neumarkt* (nový trh), který rovněž odkazuje na ekonomický charakter sídla. Kdy Úterý dosáhlo na status městečka, není zcela jasné, v každém případě se toto označení používalo od první poloviny 14. století.^{30]}

Významným byl pro Úterý rok 1439, kdy dostalo řadu privilegií, kterými se mohlo rovnat mnohem významnějším městům. První zmínky o tamní organizaci řemesel podává Z. Winter, který k roku 1442 uvádí nejspíše společný cech pekařů a řezníků, a o čtyři

21] F. KUBŮ, *Správa chebského městského státu*, s. 96–97.

22] O 80 let později se řady rozrostly ještě o soukeníky, koželuhu, ševce, nožíře, podkováře, zámečníky, krejčí, kožešníky, bednáře a hrnčíře. Jan BITTL, *Cechovní život ve starém Chebu*, Sborník Chebského muzea 1993, s. 19.

23] Josef MACEK, *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526), I. Hospodářská základna a královská moc*, Praha 1992, s. 85.

24] F. KUBŮ, *Chebský městský stát*, České Budějovice 2006, s. 138.

25] K. SIEGL (ed.), *Die Egerer Zunfordinungen*, s. II–III.

26] O dalších zahraničních obchodních stycích pojednává zevrubně Petr SEČKAŘ, *Chebský dálkový obchod ve 14.–15. století*, Bakalářská práce FHS UK, Praha 2008.

27] *CIM II.*, s. 146, č. 81.

28] *CIM II.*, s. 720, č. 556.

29] P. SEČKAŘ, *Chebský obchod v 16. století*, Diplomová práce FF UK, Praha 2012, s. 15–16.

30] Jan PELANT, *Města a městečka západočeského kraje*, Plzeň 1984, s. 285.

roky později (1446) samostatný cech ševců.^{31]} Jedná se o tzv. silná řemesla, která se začala cechovně sdružovat mezi prvními. Je možné, že do té doby mohli být organizováni například v tepelských ceších. Tak tomu bylo u jiných úterských řemesel (např. kloboučníci).

Na konci 60. let 15. století se tepelský opat Zikmund Husman přiklonil na stranu krále Jiřího z Poděbrad, čímž proti sobě popudil katolickou stranu. Díky tomu ale vyprosil opat na panovníkovi právo konat výroční trh. Roku 1459 to bylo na svátek sv. Jana Křtitele, a o rok později druhý na neděli před Nanebevzetím Panny Marie.^{32]} Další jarmark pak dostalo Úterý až od Františka Josefa I. (1849) na čtvrtek před Letnicemi. To se ovšem neshoduje s popisem J. G. Sommera, který k roku 1838 uvádí v Úterý dokonce pět výročních trhů. Kromě toho v roce 1785 udělil Josef II. povolení městečku konat dobytčí a koňský trh v sobotu po neděli Reminiscere. Ovšem o jejich konání (dokonce ve stejný termín) se dovídáme již z roku 1570.^{33]} Mohlo tedy jít o znovuoobnovení starší tradice, která postupně časem upadla.

Kralovické cechy

Kralovice byly patrně založeny za vlády Vladislava II. Naznačuje to jejich samotný název i to, že je v roce 1183 postoupil jeho syn plaskému klášteru. Pro budoucí rozvoj osady byla klíčová strategická poloha na křižovatce stezek ze Žatce do Plzně a do Rokycan a z Prahy na Manětín, celnici v Teplé a na Cheb.^{34]} Z tohoto důvodu můžeme v Kralovicích předpokládat vyspělejší tržní a celní systém než v okolních obcích. Už v roce 1289 byly Kralovice nazývány městečkem s právem vybírat clo.^{35]} S ohledem na vysoké odváděné církevní dávky můžeme usuzovat, že zde panoval slibný hospodářský rozvoj.^{36]} Roku 1400 opat Gottfried vysadil Kralovice zákupním právem. Dále museli tamní prodejci soli v den trhu, jehož termín konání se v privilegii neuvádí, odvést do kláštera jeden strych rakovnické míry soli.^{37]}

Na samém začátku husitských válek vyjmul Zikmund Lucemburský Kralovice z klášterního vlastnictví a zastavil je Kolovratům, což znamenalo následné rozdělení městečka na dvě části. Kolovratové postavili pivovar a dali obnovit stará privilegia. Kralovice se začaly opět ekonomicky pozvedat, o čemž svědčí povolení Vladislava Jagellonského z roku 1489, kterým jim udělil dva jarmarky.^{38]} Jeden se odehrával na den sv. Královny (nejspíše den památky Panny Marie Královny, 22. srpna) a druhý je bohužel neznámý. První výroční trh přesunul v roce 1509 Albrecht z Kolovrat na sobotu před sv. Bartolomějem a měl trvat osm dní.^{39]}

Období největšího rozmachu zaznamenaly Kralovice pod správou vrchnosti z rodu Grypspeků. Poté, co Florián Gryspek z Gryspeku získal obě části Kralovic, rozhodl se v nich vybudovat reprezentativní sídlo s rodinnou hrobkou v místním kostele sv. Petra a Pavla. Tomu podřídil mnoho privilegií, která získal od krále Ferdinanda I. Nejdříve v roce 1545 přesunul dosavadní jarmarky. Nově se měly konat na den Zvěstování Panny

31] Karel WASKA, *Z dějin města Úterý*, Archivní zpravodaj 1996/1, s. 3.

32] Zikmund WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu v Čechách v XV. a XVI. století*, Praha 1906, s. 576.

33] Antonín HAAS (ed.), *Codex iuris municipalis IV./2* (dále *CIM IV.*), Praha 1961, s. 56, č. 349.

34] K. WASKA, *Z dějin města Úterý*, s. 3.

35] Karel NOVÁČEK, *K vývoji sídelní struktury Kralovic*, in: Gryspekové a předbělohorská šlechta: Kralovice a poddanská města: sborník příspěvků ze semináře konaného v Mariánské Týnici ve dnech 21.–23. května 1997, Mariánská Týnice 1998, s. 74.

36] Josef EMLER (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II.*, Praha 1882, s. 641, č. 1488.

37] Irena BUKAČOVÁ, *800 let Kralovic*, Kralovice 1983, s. 9.

38] Václav KOČKA, *Dějiny politického okresu Kralovického – díl I*, Kralovice 1930, s. 43.

39] *CIM IV./2*, s. 282–283, č. 548. Originál listiny se nezachoval a text je znám pouze z pozdějšího potvrzení z roku 1545, kde dny původních jarmarků nejsou uvedeny.

Marie (25. března) a na sv. Havla (16. října). Současně udělil Kralovicím milové právo na trh s vlnou, čímž později dostal do sporu kralovické a rakovnické soukeníky. O dva roky později (1547) vymohl Gryspek povýšení Kralovic na město. V listině dále dovolil Kralovickým svobodně provozovat řemeslo a živnosti.^{40]}

Po porážce stavů v roce 1621 byl Gryspekům zabaven majetek, a tak se Kralovice následně dostaly opět do držení plaského kláštera. Zda už tehdy měly Kralovice větší množství cechů, není zcela jasné. Lze předpokládat, že minimálně cechy silných řemesel mohly mít svá sdružení za gryspekovské éry. Florián Gryspek podporoval obchod a jistě se snažil pozvednout zdejší řemesla – zakládání cechů se za takovou pomoc pokládalo. I. Bukačová uvádí, že třicetiletou válku přečkaly cechy řezníků a sladovníků, resp. působily i během ní, a že ostatní cechy hrnčírů, krejčích, pekařů, kovářů, ševců byly obnoveny.^{41]} Navíc po válce byly nově založeny cechy zedníků a tkalců.^{42]}

Město prodělalo od konce třicetileté války několik požárů (1656, 1754, 1769, 1771, 1782), přesto jeho hospodářský význam vzrůstal.^{43]} Svědčí o tom bohatství některých členů cechu, kteří se byli schopni dostat mezi městské radní a také vyšší počet příslušníků daných řemesel, a jejich větší rozmanitost.^{44]}

Mlynářství

Přibližme si nyní samotné mlynářství. Jak již bylo řečeno výše, mlynáři patří mezi tradiční řemesla. Ovšem protože řada z nich neprovozovala živnost ve městě, ale na okraji nebo zcela mimo ně, nebylo dlouho považováno za městskou živnost. Ve skutečnosti mlynáři často překonávali jiné, úzce profilované řemeslníky. Správný mlynář totiž musel ovládat různorodé dovednosti. Nejlépe to vystihují řady kralovických mlynářů: „...stavění mlýnův, všelijakých vodních nástrojův, činění modelův, postavení vodáren, papíren, nástrojův k valchování suken a koží jirchářských i těm podobných věcí, co by voda táhnouti mohla, též uvozování vody do domův, zámkův, zahrad, vyvádění jí ze sklepův a studnici také stavění, dělání a provozování jezův a studnic, kolení břehův a pod grunty beranění aneb roštův kladení a mostův přes vodu dělání...“^{45]} Nepřekvapí tedy, že mnozí své řemeslo nazývali kunstem.^{46]}

Mlynáři se do městského prostředí dostávali za specifických okolností. Venkovská města drživala zhruba čtyři až sedm mlýnů. Ty mohlo pronajmout mlynářům do nájmu. Literatura rozlišuje čtyři kategorie nájemních mlynářů. Nejhorší postavení měli tzv. náhlební mlynáři najímaní majitelem mlýna za pevný plat. Nad nimi stáli „nájemci mlýnů“, kteří dostávali čtvrtý či třetí díl důchodu a stejnou měrou se podíleli na nákladech. Od konce 15. a v 16. století ale začali platit pevný roční plat. Další skupinou byli tzv. úroční mlynáři. Ti koupili od majitele mlýn, ale museli mu ročně platit úrok. Jednalo se o samotného hospodáře, ale spíše, než mlýn mu patřilo to, co vyprodukoval. Navíc byli osvobozeni od roboty. Nejlepší postavení měli mlynářští mistři, kteří si postavili na svém pozemku

40] CIM IV./3, s. 161–163, č. 762.

41] Josef VOREL, *450 let města Kralovice 1547–1997*, Rakovník 1996, s. 5.

42] Působení řezníků během války (a možná i před válkou) potvrzuje jejich cechovní typář, datovaný do roku 1630. Aby si cech mohl dovolit vlastní pečeti, navíc v ne úplně nejpříznivější době, musel být jistě finančně zabezpečený, stabilizovaný, a musel tedy již fungovat nějaký čas před tím. Ševci si nechali v roce 1646 potvrdit řády v Rakovníku stím, že je už sto let neobnovili. Na otiscích krejčovské pečeti je navíc možné nalézt pravděpodobně letopočet 1535.

43] I. BUKAČOVÁ, *800 let Kralovic*, s. 24.

44] J. PELANT, *Města a městečka*, s. 162.

45] I. BUKAČOVÁ, *800 let Kralovic*, s. 27.

46] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cech mlynářů Kralovice, Evžen Tyttl potvrzuje řády cechu mlynářského v Kralovicích, inv. č. 1.

vlastní mlýn nebo si ho vykoupili. Byli totiž zproštěni řady povinností a platů.^{47]} Mlýn se v mnoha ohledech lišil od klasické řemeslnické dílny. Mohlo v něm pracovat více lidí se specifickými funkcemi.^{48]}

Nejstarší organizace mlynářů vznikaly samozřejmě v Praze. Jakési sdružení museli mít už ve 14. století. Fungovala zemská mlynářská komise, která rozhodovala o právních otázkách, týkajících se mlýnů a obecně vody. První zmínka o cechu pochází z roku 1444, kdy byli v jednom spojení novoměstští mlynáři a pekaři. Stejně tak probíhala organizace i v jiných městech (ať královských nebo vrchnostenských). Winter předpokládá, že do konce 15. století byli mlynáři ve všech větších městech nějak cechovně zorganizováni, ať samostatně nebo spojeně. Postupně se ukázalo jako neefektivnější, aby se sdružovali mlynáři v rámci jednotlivých panství. V roce 1601 získali pražští mlynáři samostatný řád, podle kterého jim podléhali i mlynáři do třech mil od města.^{49]} Josef S. Vilímek dokonce tvrdil, že byl závazný pro všechny mlynáře náležející k České koruně^{50]}. Ti jeho pozici respektovali a opravdu se na něj, jako na vrchní zemský cech, obraceli.

Cechovní artikule

Nyní již přikročíme k samotnému srovnání cechovních artikulí. Z uvedených tří měst se dochovalo celkem sedm různých řádů. O artikulích lze však hovořit pouze v pěti případech – jednou pro hlavní cech v Chebu, a po dvou řádech pro cech i tovaryšské bratrstvo v Úterý a Kralovicích. Jelikož základem byla existence vlastního cechu, nejdříve si přiblížíme jeho artikule a následně přejdeme k těm tovaryšským.

Cheb

Knihy příjmů ukazují, že z mlýnů plynuly Chebu značné zisky. Záviselo samozřejmě na konkrétním roce a situaci, ale například v roce 1442 utržilo město z nájmu něco přes 136 kop grošů, což činilo 13,2 % z celkových příjmů za rok.^{51]} Ve své edici zmiňuje Karl Siegl tři pořádky mlynářského cechu, a to z let 1532, 1572 a 1586, resp. 1594.^{52]} První dva řády ale nejsou artikulemi v pravém slova smyslu, tedy regulemi řídicími veškerý cechovní život, ale upravují chování mlynářů a ostatních zaměstnanců v mlýnech. Popisují, jaké mají vůči nim mlynáři povinnosti, jak se o ně mají starat nebo se v nich chovat.

Mlynáři se měli řádně starat o svůj mlýn, kontrolovat, zda mele a v případě, že se poškodil, jej opravit. V tom případě si zajistili náradí na opravu. Mlynáři si měli dávat pozor, aby nemíchali různé druhy obilí dohromady, jelikož z takového obilí by se už nesmělo nic prodávat. Obilí se mlelo pro každého stejně bez rozdílu majetku, pokud se ale u zákazníka objevily nějaké pochybnosti, mohl nechat znovu obilí změřit. V případě oprávněného podezření mu měl mlynář jako omluvu darovat k obilí i jiné kvalitní zboží.^{53]}

Měšťanům, kteří přišli do mlýna semlít své obilí, měla být projevována dostatečná úcta pod hrozbou trestu. Vyžádal-li si měšťan kontrolní vzorek mouky, měl mu ho mlynář bez prodlení poskytnout. Mlýnské pytle měly být silné, drážkované, velké čtyři palce na-

47] Zikmund WINTER, *Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách*, Praha 1909, s. 637.

48] Luděk ŠTĚPÁN – Magda KŘIVANOVÁ, *Dílo a život mlynářů a sekerníků v Čechách*, Praha 2000, s. 20-21.

49] Např. stárek, šejdiř, mládek, mleči, smetiprachové, práškové nebo vodáci. Z. WINTER, *Řemeslnictvo*, s. 642.

50] Tamtéž, s. 641–643.

51] Josef S. VILÍMEK, *Mlynářství v Čechách*, Světozor č. 20, 1870, 13. května 1870, příloha, s. 62.

52] P. SEČKAŘ, *Chebský obchod v 16. století*, s. 29.

53] Na tomto místě se sluší poznamenat, že při zpracování studie jsem se omezila v případě Chebu pouze na Sieglovu edici, přestože ve fondu Archivu města Cheb je mnohem více materiálů.

příč, dlouhé minimálně pětkrát tolik a označené pergamenem. Výše uvedená nařízení platila po celém chebském kraji, přičemž rada a vrchnost jednou za šest týdnů mohla navštívit některého z mlynářů a vše zkontrolovat. Každý mlynář byl povinen řád pověsit v mlýně na veřejné a dobře viditelné místo.^{54]}

Třetí dokument lze již nazvat artikulemi v pravém slova smyslu. Jedná se o statuta sepsaná 16. prosince 1586 a následně upravená 24. července 1594 městským písařem Clemensem Holdorffem. Jejich znění schválila městská rada v čele s purkmistrem Adamem Kesslerem.^{55]} Cechovní řád je členěn do 21 různých článků, pojednávajících hlavně o povinnostech a právech mistrů a učňů a o důležitých ustanoveních v rámci mlýna. Jednotlivé body jsou sdruženy do několika oblastí: přijetí do cechu, průběh a chování během cechovní schůze, přijetí učedníků, povinnosti tovaryšů, resp. chování mistrů i tovaryšů, a zůstalo ustanovení o „hostech“ v mlýnech.^{56]}

Na prvním místě stojí v artikulech podmínky zisku mistrovského práva. Cizí uchazeč o vstup do cechu se musel ohlásit předem na cechovní schůzi. Nejspíše si ještě sehnal k sobě ručitele z řad měšťanů. I když se o tom v prvním článku nepíše, byla to standardní součást přijímacího procesu. Za nového člověka se musel někdo z domácích zaručit a případně nést zodpovědnost za jeho prohřešky. Dále musel zaplatit čtyři toлары. Polovina se ukládala do cechovní pokladnice a druhou polovinu si nechával *obman*.^{57]} Kromě toho musel žadatel o vstup předvést praktické dovednosti a vyrobit tzv. mistrovský kus „*wie anderer orthen gebreuchig*“.^{58]} Artikule uvádějí úkol zhotovit paleční kolo, běhoun a spodní mlýnský kámen. Výrobky následně přezkoumal vybraný mistr, který je buď schválil, nebo odmítl. Následuje nabádání, že kdo by nezaplatil ony čtyři toлары nebo neudělal mistrovský kus, nesměl být za žádných okolností přijat do cechu a ani jeho učedníci by nemohli být řádně vyučeni. Jedná se o přísné nařízení. Obvykle v případě nevyhovění docházelo k propadnutí dříve složené částky a uchazeč směl zažádat opětovně o přijetí až po určité době, zpravidla po roce, kdy musel jít buď na vandr mimo město, nebo ten rok pracovat u zdejšího mistra, aby se zdokonalil.^{59]} Řády reflektovaly nabytí mistrovského práva i jiným způsobem. Mistrovští synové měli tradičně cestu do cechu mnohem jednodušší, ale nesměli se ho vzdát a zase se k němu vrátit. V takovém případě platili plně čtyři toлары, jako jakýkoli jiný cizinec. Naopak, kdo by si vzal mistrovskou vdovu nebo dceru, platil pouze dva toлары.

Cechovní schůze byly u chebských mlynářů společné. Účastnili se jich jak mistři, tak tovaryši. Konaly se vždy v neděli po konci kvartálu^{60]} ve 12 hodin. Na schůzi byl každý

54] K. SIEGL (ed.), *Die Egerer Zunftordnungen*, s. 95–97, č. 29.

55] Tamtéž, s. 97–102, č. 30.

56] Tamtéž, s. 102, č. 31.

57] K. SIEGL (ed.), *Die Egerer Zunftordnungen*, s. 102–107, č. 31.

58] Bylo to označení člena tzv. vnitřní rady, který reguloval řemeslnou produkci ve svěřeném oboru. Stál tedy v čele cechu a přísežní mistři mu byli podřízeni. Karel HALLA, *Umění gotiky na Chebsku*, Cheb 2009, s. 113. Účastnil se cechovních schůzí, dostával podíl z příjemného nových členů a spolurozhodoval v otázkách mistrů. J. BITTL, *Cechovní život ve starém Chebu*, s. 20. Osoba dohlázeitele nad cechy z řad městské rady byla běžná. Unikátní je ale rozsah jeho pravomocí. Obvykle měl dbát hlavně na to, aby řemeslníci dodržovali míry a váhy na trzích, případně v provozovnách. Je možné v tom hledat pozůstatky chebských sporů s cechy, kdy si městská rada nad nimi vymínila silnější dohled.

59] Z. Winter uvádí, že ve Francii byl tento požadavek zaveden již v 13. století, nicméně v německém prostředí pocházejí první doklady o povinnosti mistrovského kusu až z poloviny 14. století. Po kováři z Erfurtu je v roce 1339 požadováno vykování kladiva, kleští a zvonku. V dalším sledu následují kožešníci z Wismaru (1383), výrobci lodních lan taktéž z Wismaru (1387), krejčí z Mohuče (1391) nebo kožešníci z Revalu/Tallinnu (1397). Následně se mistrovské kusy staly nedílnou součástí požadavků cechu na nové uchazeče. V Čechách klade Z. Winter výskyt požadavku také do 14. století, stejně jako v Říši. Z. WINTER, *Český průmysl a obchod v XV. věku*, Praha 1913, s. 210 a Rudolf WISSELL, *Des alten Handwerks Recht*, Bd II., Berlin 1971, s. 1–2.

60] Eva NĚMEČKOVÁ, *Cechy královských měst severozápadních Čech v raném novověku*, Disertační práce FF

mistr povinen vložit čtyři krejčary do společné kasy a tovaryš tři krejčary do té tovaryšské. Současně se konala volba starších tovaryšů. Kdo by se na schůzi nedostavil a řádně se neomluvil, zaplatil ještě dalších pět krejčarů. Schůze se týkala i dalších ustanovení. Z artikulí lze vyčíst, jak významnou roli hrála při shromáždění cechovní pokladnice. Zamykala se na dva klíče, přičemž jeden měl starší přísežný mistr a druhý mladší mistr. Byla-li otevřená, nesměl nikdo klít ani jinak nadávat. Pouze v tuto dobu mohl některý mistr přednést svoji žádost.^{61]} Na schůze nesměl nikdo přinést zbraně. Speciální schůzka nastávala desátý den v postu. Tehdy rada obnovovala přísežné mistry a výše uvedené zásady slušného chování platily dvojnásob. Hrozily za ně mnohem přísnější tresty.

Učedníků se týkaly pouze dva články. V prvním bylo řečeno, za jakých podmínek mohli být přijati do učení a kdy se z něj vyučili. I zde vše probíhalo podle běžných zvyklostí. Chlapec byl u mistra dva týdny na zkoušku a pak se teprve dojednálo, jestli k němu definitivně nastoupí.^{62]} Následně se dostavil do cechu v doprovodu dvou měšťanů (ručitelů, kteří nemuseli být členy cechu), předložil zachovací list a zaplatil jeden tolar. I v tomto případě šla jedna polovina obmanovi a druhá cechu. Se souhlasem cechu se pak uzavřela mezi mistrem a učedníkem, resp. jeho zástupci, smlouva. Chlapec se měl učit dva roky a ručitelé za něj ručili deseti zlatými pro případ, že by zběhl nebo se nějak výrazně provinil. Mistr mohl v případě, že by chlapce vyučil již za jeden rok, přijmout ještě jednoho učedníka a mít tak dva souběžně. Vyučil-li se mu však v řádném termínu dvou let, nesměl mistr přijmout jeden rok dalšího učedníka. Toto nařízení v sobě spojovalo dva hlavní cíle cechu. Jedním učedníkem za několik let se reguloval počet potenciálních členů cechu. Zároveň si pojistoval cech kvalitní profesní vzdělání budoucí generace – a tím i svou pověst. Jestliže měl mistr pouze jednoho učedníka, mohl mu věnovat mnohem více pozornosti, než kdyby ji musel třídit mezi další. Právě proto je zajímavé, že se revize artikulí týkala pouze těchto dvou článků. Učební doba se prodloužila na tři roky, mistrovi zůstalo právo vzít si na poslední rok učební doby dalšího učedníka, ale není jasné, zda zůstala ona „doba hájení“.^{63]}

Řada článků se týkala tovaryšů. Vzhledem k tomu, že se v artikulích píše o tovaryšské pokladně, je pravděpodobné, že v rámci cechu existovalo tovaryšské bratrstvo. Ani články o tovaryších se nevymykají běžnému standardu. Chtěl-li tovaryš od mistra „dovolenou“, musel mu to oznámit dva týdny dopředu, aby se podle toho mohl mistr zachovat. Stejná výpovědní doba platila i v případě, rozhodl-li se tovaryš od mistra zcela odejít a vydat se na vandr. V tom případě musel navíc zaplatit tři krejčary a dohodnout se s mistrem ohledně vyplacení poslední týdenní mzdy. Za vystavení výučního listu zaplatil jeden tolar, přičemž i ten byl rozdělen mezi cech a obmana. Za zvláštní lze považovat nařízení, podle kterého měl nově přichozí tovaryš, který ve městě ještě nikdy nebyl, složit do tovaryšské pokladnice šest krejčarů. Přišel-li by ale potom někdy do Chebu znovu, neplatil už nic. V případě nemoci si mohl peníze z tovaryšské pokladnice půjčit jak domácí, tak cizí tovaryš. Oba je ale museli po uzdravení splatit. V případě jejich skonu se na ně vztahovaly veškeré obyčejné klasického cechovního pohřbu. Účastnil se ho celý cech.^{64]}

UJEP, Ústí nad Labem 2014, s. 130.

61] Nejspíše jsou myšleny tzv. suché dni. Tedy církví předepsané postní dny, k nimž se vázaly modlitby, udělování almužen a pokání. Případaly vždy na středu (jako připomínka Popeleční středy), pátek (připomínka Velkého pátku) a sobotu (připomínka Bílé soboty). I. suché dny (jarní, postní): týden po Popeleční středě; II. suché dny (letní, letniční): středa po Božím hodu svatodušním; III. suché dny (podzimní, zářijové): středa po svátku Povýšení sv. kříže (14. září); IV. suché dny (zimní, adventní): středa po sv. Lucii (13. prosince) – Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001, s. 268–269.

62] Během té doby si učedník zkusil, co všechno řemeslo obnáší, a mistr mohl vidět, jestli se k němu chlapec hodí.

63] K. SIEGL (ed.), *Die Egerer Zunftordnungen*, s. 107, č. 31.

64] Ustanovení o cechovním pohřbu se ve sledovaných artikulích objevuje pouze v článku o tovaryších, ale o úmrtí řádného mistra se zde nepíše. Je jasné, že se na něj vztahovala stejná nařízení, ale je to zajímavý poznatek.

Společná nařízení platila pro mistry a veškerou jejich čeládku v oblasti společenských norem a chování. Měli pod přísným trestem zakázány hazardní hry (kostky, karty), museli se náležitě chovat, neklít, a to jak na veřejnosti, tak samozřejmě i ve mlýně.

Úterý

Již dříve bylo uvedeno, že v Úterý existoval v roce 1442 nejspíše sdružený cech řezníků a pekařů. V jisté fázi se z něj museli pekaři osamostatnit a nejspíše (ale spíše již dříve) roku 1599 se spojili do společného cechu právě s mlynáři. Tehdy totiž vydal hlavní cech tovaryšské řády. Artikule společného cechu pekařů a mlynářů potvrdil ještě 11. prosince 1630 tepelský opat Jan Pecher. Obě řemesla si ale ve druhé polovině 17. století evidentně začala vst samostatnou agendu. Je totiž dochována kniha přijímání mistrů a učedníků pouze pro pekaře, vedená od roku 1676. Ostatně i spory o přijímání nových členů prý stály za rozdělením obou řemesel v roce 1699. Dne 2. května se před tepelského opata Raimunda dostavili představitelé pekařů i mlynářů a zažádali o potvrzení dosavadních artikulí z roku 1630 pro každý cech zvlášť. Tvrdili, že kvůli množícím se příjmům do cechu se všichni nevejdou „pod jednu střechu“, navíc uváděli, že mezi sebou mají jakési neshody, a proto se rozhodli oddělit.^{65]} Do úterského cechu měli patřit všichni mlynáři z klášterního panství, kromě těch, kteří již byli sdruženi v tom tepelském nebo mnichovském.^{66]} Georg Schmidt uvádí na Útersku celkem 18 mlýnů, z nichž pět leželo v bezprostředním okolí města.^{67]}

Pro úterské mlynáře tak jsou k dispozici dva řády. Jeden pro hlavní cech a druhý pro tovaryšské bratrstvo. Je ovšem otázka, zda bratrstvo přečkalo třicetiletou válku. Při oddělení a znovu-potvrzení cechovních řádů se o něm nic neříká. Kdyby fungovalo, nejspíše by si mistři vyžádali potvrzení i těchto statut.

Artikule pro hlavní cech z roku 1699 jsou psané v němčině, vydané na pergameni o rozměrech 86 x 53 cm a obsahují 24 článků. Jistě byla součástí přivěšená pečeť, ale nedochovala se. Ostatně celá listina je silně poškozena a místy obtížně čitelná.^{68]} Jelikož Úterý patřilo tepelskému klášteru a tamní opat je potvzoval, jistě nepřekvapí, že na prvním místě v artikulích stál požadavek, aby všichni členové cechu byli katolíci a ke katolickému vyznání vedli svou rodinu i čeládku.^{69]} Důraz byl v řádech kladen i na další církevní svátky. Všichni členové cechu se museli účastnit bohoslužeb, především na Boží Tělo, a všech procesí. Kdo by se řádně neomluvil starším mistrům, musel dát do cechu větel dobrého piva. Zároveň se měli vyhýbat jakýmkoli bezecným osobám (např. hercům), aby nevalili hanbu jak na sebe, tak na celý cech.

Na druhém místě je popisována organizace samotného cechu. V čele stál opět obman a dva starší mistři, které ročně potvzoval purkmistr a rada, přičemž se ale museli spravedlivě střídat. Cechmistři měli řádně vést cechovní finance, hlídat pokladnici, ale nepřekračovat své pravomoci. Reprezentovali cech, proto se na ně vztahovaly dvojnásobné tresty a pokuty než na běžné mistry. Schůze se také konaly čtvrtletně o suchých dnech, a to

65] „...nun aber sich also vermehret hetten, dass sie alle in einer Behausung von ihm nicht wohl bewirtheet werden könnten, sondern nothwendig die zunften wegen mancher unter ihnen sich hervorgethanen Zwistigkeiten separieren mussten...“ SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlynáři, inv. č. 2.

66] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlynáři, inv. č. 2.

67] Z textu není zcela jasné, k jakému datu se informace vztahují. Stejně tak se ve výčtu píše o koželužském mlýnu, který jsem ale z počtů vynechala, protože se jedná o jiný druh mlýna a mlynáři s ním neměli (kromě případných oprav) nic společného. Georg SCHMIDT, *Die Gesellen- und Handwerksordnung der Müller- und Bäckerzunft in Neumarkt (1599, 1699)*, Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen 57, 1919, s. 87.

68] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlynáři, inv. č. 2.

69] To bylo dáno nejenom faktem, že se jednalo o klášterní majetek, ale obecně situací po třicetileté válce a silící rekatolizaci české společnosti.

společně s tovaryši. Kromě jiné agendy (příjem do cechu) se na nich četly artikule, aby si je všichni zapamatovali a chovali se podle nich. Během nich nesměl nikdo klít, nadávat, urážet se, ani se jinak špatně chovat.

Teprve potom následovaly články týkající se přijetí nových mistrů. Žádosti se podávaly pouze o hlavní cechovní svátek zlaté neděle.^{70]} Uchazeč předložil zachovací a výuční listy, osvědčení, že se po dobu tříletého vandru řádně choval a učil řemeslu. Artikule dále rozlišovaly, v jakém postavení mlynář do cechu vstupoval. Žádal-li o přijetí cizí mlynář do městského mlýna, platil deset kop, čtyři libry vosku a větel „starého“ piva. Následně se stal na dva roky tzv. mladším mistrem.^{71]} Mlynář, který se usazoval na vrchnostenském mlýně, platil pouze dvě kopy, dvě libry vosku a mladším mistrem byl jen jeden rok. Stejně to platilo i pro mistrovského syna. Cech se tak nejspíše snažil odradit cizí mlynáře, a naopak podporoval domácí, aby mlýn zůstal „v rodině“.^{72]} Do cechu ovšem mohli vstupovat i obyčejní měšťané, kteří nechťeli provozovat řemeslo. Hnala je k tomu především povinnost cechu vystrojiti nebožtíkovi řádný pohřeb.^{73]} Nežili pak v nejistotě, co se stane s jejich tělem, ocitnou-li se v nepříznivé situaci. Dotyčný zaplatil do cechu příjemné čtyři kopy, dvě libry vosku a stal se na rok mladším mistrem.^{74]}

I zde se při přijetí učedníka praktikovala čtrnáctidenní zkušební doba, po níž mistr ohlásil cechu, že vzal chlapce do učení. Ten předložil zachovací list a do cechu zaplatil dvě kopy a jednu libru vosku. Měšťané pak ručili mistru za učedníka. Řemeslu se učil tři roky. Při vyučení (tzv. *Freisprechung*) zaplatil cechu další dvě kopy a jednu libru vosku. Platilo se i za zapsání do cechovních knih – od přijetí do učení šest krejcarů a vyučení dvanáct. Vystavení výučního listu stálo čtyři kopy.

Přímo tovaryšů se týkal pouze jeden bod, a to o odchodu od mistra. Odejít od mistra směl tovaryš jen čtyřikrát do roka (na Vánoce, Velikonoce, sv. Jana Křtitele a sv. Michaela), přičemž to musel oznámit dva týdny dopředu. Který tovaryš by to nedodržel a odešel, neměl sehnat u žádného mistra práci. Ostatní ustanovení se kromě tovaryšů týkala i mistrů. Všichni se měli tradičně slušně chovat a být příkladem pro ostatní měšťany. Svým chováním neměli ohrozit čest cechu. Mistr navíc neměl přetahovat jinému čeládku, a tu svoji měl vést ke zbožnosti, účtě, ale sám ji měl spravovat spravedlivě.

Součástí artikulů byla i charitativní opatření. Mistr nebo tovaryš si mohl kdykoli z pokladnice z vážné příčiny půjčit peníze. V případě úmrtí člena cechu vystrojil řádný pohřeb, ke kterému všechny obeslal mladší mistr. Nedostavil-li se někdo, platil pokutu jedné libry vosku.

V neposlední řadě řešily artikule i vztah k pekařům. Od nich si neměli mlynáři brát svůj pravidelný podíl ze semletí, tzv. měřičné.^{75]}

Kralovice

Mlýny byly na Kralovicku zapsány v gruntovních knihách a urbářích již od 16. století, ale cech vznikl až na počátku 18. století z popudu plaského opata Evžena Tyttla.^{76]} Ten chtěl „*mlynáře na statcích kláštera našeho v dobrej řád a chvalitebnej způsob uvést*“.

70] Neděle po Božím Těle. G. SCHMIDT, *Die Gesellen- und Handwerksordnung*, s. 91.

71] Mladší mistr vykonával pro cech „služebné“ práce. Svolával mistry ke schůzi, nosil svíčky v kostele a při procesích. SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlynáři, inv. č. 2.

72] Podobná praxe byla do poloviny 17. století obvyklá u potravinářských řemesel (řezníci, pekaři), ale v souvislosti s nepříznivou ekonomickou situací se rozšiřovala i mezi jiné cechy.

73] Částečně to lze také přisuzovat všeobecné korporativnosti raně novověké společnosti, zvláště měšťanské.

74] Srovnej. E. NĚMEČKOVÁ, *Cechy královských měst severozápadních Čech*, s. 153–155.

75] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlynáři, inv. č. 2.

76] K jednotlivým mlýnům na Kralovicku přináší informace Jaroslav SKLENÁŘ, *Voda – mlýny a mlynáři na Kralovicku a Manětínsku*, Čistá 1997.

Zažádal proto v roce 1702 pražský zemský mlynářský cech o propůjčení artikulí velkého cechu a tovaryšského bratrstva.^{77]} Pražští cechmistrři (František Našinec, Samuel Vačejs, Samuel Pekárek a další) na to přistoupili s tím, že oni budou mít hlavní slovo v případných závažných sporech. Kralovice se tak staly centrem regionálního cechu a spadaly pod ně mlýny z celého klášterního panství. Při slavnostním založení cechovních knih v roce 1704 sdružoval cech 19 mistrů, z nichž čtyři byli zvoleni cechmistry (Jan Říha, Josef Šrámek, Jan Rabas a Martin Zeman). K tomu jim opat daroval „*dům zádušní Tejnecký*“, aby se měli kde scházet.^{78]} Vymínil si, aby se cechovním inspektorem stal někdo z klášterních úředníků.

Artikule hlavního cechu jsou sepsané česky na devíti pergamenových listech v knize o rozměrech 26 x 35,5 cm, přičemž součástí je na šňůrce přivěšená pečeť.^{79]} Stejně jako v úterském případě hovořil první článek o povinnosti katolického vyznání všech členů a o nutnosti šlechetného, poctivého a slušného chování. Stejně tak aby se nikde „... *nic takového nedálo, nemluvílo a nezpívalo, co by proti Pánu Bohu všemohoucímu, samospasitelné víře katolické římské, dobrým mravům čelilo.*“

Následně se již přikračuje k otázce zisku mistrovského práva. Žadatel o vstup musel předložit tradičně zachovací a výuční list, list dobrého chování (během vandru, přestože se o něm více nic nepíše) a ženatý navíc doklad, že byl řádně oddán. Dále měl ukázat plán mistrovských kusů. Byly jimi čelní, paleční a vodní kolo. Teprve potom mu starší ukázali, kde je může vyrobit. Překvapivě článek mlčí o přijímném do cechu. Na závěr je jen zmíněn pravidelný čtvrtletní příspěvek po přijetí do cechu, a to šest krejcarů. Kdyby někdo nedodržel vše, co bylo výše napsáno, nebo kdyby „... *z oumysla kurvu neb pancharta za manželku sobě pojal, neb co zlého, co by proti cti a poctivosti jeho celého se dočínil...*“, neměl být za žádných okolností přijat.

V případě mistrovských synů artikule rozlišují, zda se syn řádně choval, chodil do školy a absolvoval službu. Takový měl zhotovit pouze paleční kolo a mistři by k němu v případě nedostatků měli být shovívaví. Naopak toho, „... *kteřý od své mladosti v literárním umění se neučil, v poctivých službách nebyl, toliko s jinými hejsky se toulal a statek po rodičích marně utratil...*“, neměl mezi sebe cech přijmout.

Do cechu patřili i nájemci mlýna, kteří si drželi čeládku, vdova, a to i tehdy, vdal-li se mimo řemeslo. Tehdy jejich manžel neměl téměř žádná jiná práva než jakýkoli jiný nájemce mlýna a patřilo mu pouze měřičné.

Při zjednávání učedníků se již nepíše o dvoutýdenní zkušební době. Chlapec se musel dostavit s mistrem do cechu. Zde předložil potvrzení o řádném manželství rodičů, jejich i svůj zachovací list, do cechu zaplatil dvě kopy míšeňských grošů a dvě libry vosku. Artikule rozlišovaly učební dobu: „... *v takovém učení menší tři, větší dvě léta zůstati přislíbí*“. Evidentně existovala jakási hranice, která oddělovala tyto dvě skupiny. Pravděpodobně se jednalo o věk. Za učedníka se opět stavěli ručitelé. Za zběhlého učedníka jim obvykle propadly peníze, navíc se takový chlapec nesměl doučit u jiného mistra. Jediná výjimka byla, kdyby celý cech uznal, že se k němu mistr špatně choval a odchod byl nevyhnutelný.

K tovaryšům, resp. čeledi se vázaly dva body. Ten první opět nabádal tovaryše, aby dali mistrovi vědět dva týdny dopředu, chtěl-li by od něj odejít a že pokud byli ve službě, měli platit řádně poplatky do cechovní pokladnice. Neměli odmítovat žádné své povinnosti (např. účasti na pohřbu). Druhý článek je mnohem obsáhlejší. Nejdříve popisuje

77] Darované řády byly volně inspirovány artikulemi, které obdrželi pražští mlynáři v roce 1601. Nesouhlasí počet článků, ani pořadí jednotlivých bodů, přestože řada pasáží je téměř totožných. Je tedy pravděpodobné, že sami pražští mlynáři získali ještě novější artikule, které následně věnovali Kralovickým, nebo tyto původní výrazně upravili. Druhá varianta se mi ale nezdá příliš pravděpodobná. Srovnej J. S. VILÍMEK, *Mlynářství v Čechách*, s. 62., kde publikuje několik bodů z těchto řádů (1601).

78] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cech mlynářů Kralovice, cechovní kniha, inv. č. 3.

79] Tamtéž, Evžen Tytl potvrzuje řády cechu mlynářského v Kralovicích, inv. č. 1.

mravní skleslost čeládky.^{80]} Po této velice podrobné charakteristice proto nabádá mistry, aby vedli svoji čeled' ke chvále Boží, vzdělávali ji a byli jí vzorem. Současně mají být přísní a každý závažný přestupek řádně potrestat. Měli na výběr z peněžité pokuty, „provandrování“, vyloučení z řemesla nebo dokonce vězení. Nikdo se neměl stýkat se zběhlým tovaryšem. Ohrozil by tak čest sebe, mistra i celého cechu.

Mistři se měli scházet na schůzi čtyřikrát do roka, a to na Vánoce, Velikonoce, svatodušní svátky a o sv. Václavu. Při shromáždění se četly artikule, aby si je všichni osvěžili a nemohli se vymlouvat, že je zapoměli. V tyto termíny se neplatily cechovní poplatky. Ty se skládaly do pokladnice o suchých dnech a činily šest krejcarů. Kdo by se nedostavil nebo neodvedl příspěvek, platil pokutu deset míšeňských grošů. Během schůze se opět museli všichni náležitě chovat. Vše, o čem se bavili, bylo tajné a nesměli to nikde vyzradit. Za porušení hrozil trest dle vůle cechu.

Samozřejmostí byla povinná účast na pohřbu jakéhokoli člena cechu. Pokuta činila deset míšeňských grošů. Pšenici a žito si mohl v mlýně semlít kdokoli, ale nikdo si z toho neměl udělat živnost a brát tak mlynářům měřičné a obživu. Tomu se má zabránit, protože „... oni mlynáři, pracující od své mladosti v řemesle mlynářském a nim, jak své milostivé vrchnosti, tak obyvatelům v okolnosti zůstávajícím posluhující se spracovali a nemaje žádné jiné živnosti krom té, aby aspoň v sešlém věku svém se skrze ni obživiti mohli.“ Současně ani samotní mistři si neměli bránit v činnosti a navzájem se předkupovat nebo uměle sražet ceny.

Skutečnost, že artikule byly uděleny pražským zemským cechem, se odrážela v dalších bodech. V devátém článku popisují, za jakých podmínek bylo možné prodávat v Praze mouku a jiné semleté obilí a jaké hrozily tresty za porušení. Vrchnost měla varovat všechny podřízené mlynáře, aby tato pravidla dodržovali. Dané artikule také nesměli dát sami od sebe jinému cechu. Takový akt musel schválit zemský cech. K němu se mohli v závažných důvodech mlynáři odvolávat jako k nejvyšší instanci. Pražský cech také vydával nařízení, kterými se musely všechny cechy řídit.

Srovnání

Uvedené tři řády tak reprezentují tři staletí cechovního vývoje a jsou mezi nimi vidět značné rozdíly. Chebské jsou nejstarší a nejkratší, naopak kralovické nejmladší a nejobšrnější. Tato charakteristika zcela odpovídá evoluci cechovních artikulí. U prvních dvou řádů je možné uvažovat, že vycházely z nějakého společného vzoru. Jsou si v mnoha ohledech podobné. V zásadě je od sebe dělilo jen necelých 40 let.^{81]} V obou se vyskytuje osoba obmana, což může být západočeské, resp. chebské specifikum, protože kralovické (pražské) řády o takové funkci zcela mlčí. Rozdílná ale byla jeho role. Zatímco u chebských měl rozsáhlé pravomoci, v Úterý lze předpokládat spíše pouze symbolickou funkci. Na rozdíl od svého chebského protějšku totiž není uvedeno, že by se podílel na cechovních úkonech nebo z nich dokonce jakkoli profitoval. Dalším důkazem by mohla být podobná skladba ustanovení v obou řádech. Úterské obsahují sice více bodů, ale to je dané tím, že chebské některá ustanovení napsala do jednoho a úterské je rozdělily do dvou. Jedná se například o půjčování cechovních peněz. Chebské kladly velký důraz na cechovní schůzi a poklad-

80] „Čeled' mlynářská, poněvadž čím dále tím více jest nepodána pořádku, neposlušna, všelijakých vejstupkův se dopouštějící a téměř k napravení zmeškala, ježto pana hospodáře svého, manželku jeho, ano i sebe sami nic nevěžejí, nad sebou žádného pozoru míti nechce, v krádeži časem postižena bývá, škod svým nepozorováním a pilnosti nepřikládáním dosti nadělá, tudy bez vzeti pořádného odpuštění a neodvedení toho, co zatím sobě svěřeno jměl, pryč odchází, jsouce pak v dile času nočního doma nebejvá, po hospodách se toulá, slova oplzla, lání, zlořečení hanebná propovídá, ano i všelijaké různice a handle tropí a provozuje, že časem jeden druhého opovázlivě skrze nemírné bití a prani kolikráte i o život připravuje.“

81] Chebské byly inovovány v roce 1594 a úterské poprvé schváleny v roce 1630.

nu. Takový akcent z těch úterských nevyznívá. Obdobný základ také naznačuje fakt, že Chebští si původní výuční dobu dvou let prodloužili stejně jako později Úterští na tři roky.

Naopak, co mají společně úterské a kralovické artikuly, je náboženský a morální aspekt cechu. Zatímco Úterští vše vyjadřovali věcně a bez větších příkras, kralovické řády jsou typické jakousi „barokní nabubřelostí“, rozvláčeností a obširným líčením, což dokládají citace mnoha pasáží výše v textu.

Typické pouze pro úterská statuta je rozdělení přijetí do cechu mlynářů podle jejich sociálního postavení a vztahu k mlýnu. Ostatní dva řády se takto dopodrobna problematikou nezabývají. Stejně tak jako jedině nemají uvedenou povinnost vyrobení mistrovského kusu, což je vzhledem k době, kdy vznikly a technologicky složitému řemeslu, zarážející.

Pro kralovické je, jak jsem již uvedla, charakteristická „opisnost“ celého textu (zvláště v pasážích o chování členů cechu) a velice úzká vazba na pražský zemský cech, který zbylé dva řády nijak nereflktují. Buď tehdy ještě neměl tak výrazné celozemské postavení, nebo mu nebyly podřízeny. Kralovické artikule kladly silný důraz na morálku jedince a jako jedině obsahují povinnost zachovat mlčenlivost o cechovních snešeních.

Tovaryšská bratrstva

Přibližme si nyní tovaryšské spolky. Wilfried Reininghaus považoval vznik samotných tovaryšských uskupení za důsledek integračního působení vandru.^{82]} Georg Schanz považoval vznik takových organizací za důsledek vzájemných sporů mezi tovaryši a mistry. Počet tovaryšů se zvyšoval, a s tím i poptávka po volných pracovních místech. Současně mistři reagovali omezováním svých počtů a obecně zvyšováním požadavků pro vstup do cechu. Schanz právě snahou bránit své členy před uzavíráním cechů zdůvodňuje počátky organizací tovaryšů.^{83]}

Postupnou emancipací tovaryšů docházelo k dokonalejší organizaci a vzniku vlastních tovaryšských řádů. V západní Evropě jsou obdobné spolky doloženy již ve druhé polovině 14. století.^{84]} Do Čech dorazil tento trend opět s jistým zpožděním. Z. Winter v této souvislosti uvádí nejstarší známou zmínku o tovaryšské organizaci k roku 1432, kdy si staroměstští rukavičkářští tovaryši chtěli zřídit vlastní hospodu.^{85]} Lze však předpokládat, že tovaryšská sdružení v Čechách existovala již dříve. Rukavičkářství jistě nepatřilo mezi řemesla, u nichž bychom předpokládali nejstarší výskyt nového trendu. Tovaryšské organizace tak vznikaly, obdobně jako u hlavních cechů, nejspíše v první fázi u silných řemesel, a až poté je převzala ostatní řemesla.^{86]}

82] Wilfried REININGHAUS, *Quellen zur Geschichte des Handwerks*, Dortmund 1984, s. 21.

83] A. KLUGE, *Die Zünfte*, s. 200–201.

84] Knut Schulz uvádí nejstarší doklad tovaryšských organizací k roku 1336, kdy curyšští tkalci vlny žádali o založení „charitativních kas“ jako v ostatních městech, kde mají cech. Brali-li bychom tuto zmínku za spíše sociální a náboženský akt nemající širší vliv, pak v roce 1343 tovaryši mlynářů a tkalců ze Špýru sami sebe označili jako organizovanou skupinu. Knut SCHULZ, *Handwerksgesellen und Lohnarbeiter. Untersuchungen zur oberrheinischen und oberdeutschen Stadtgeschichte des 14. bis 17. Jahrhunderts*, Sigmaringen 1985, s. 164. Ještě starší doklady předkládá Arnd Kluge ze severního Německa – 1329 řemenáři z Breslau nebo 1331 tkalci z Berlína. A. KLUGE, *Die Zünfte*, s. 199.

85] Spor byl rozsouzen až městskou radou, která vznik hospody, potažmo i celého spolku, zakázala. Z. WINTER, *Dějiny řemesel a obchodu*, s. 750–751.

86] E. NĚMEČKOVÁ, *Cechy královských měst severozápadních Čech*, s. 98–99.

Mlynářští tovaryši v Úterý

Nyní ponechme stranou otázku, měl-li úterský mlynářský cech tovaryšské bratrstvo i po svém oddělení od pekařů, či nikoli. Pro rozbor jejich artikulí to není prvořadá. Přijměme fakt, že v jisté fázi byli dostatečně emancipovaní, aby ho získali. Dne 17. prosince 1599 tak mlynářští a pekařští cechmířtí udělili tovaryšům jejich řády. Jedná se o česky psanou listinu na pergamenu o rozměrech 53,5 x 30,5 cm, jíž chybí pečeť, ale původně ji měla.^{87]}

Obsahuje 16 bodů, mezi nimiž převažují nařizení o chování tovaryšů. Na prvním místě stojí organizace bratrstva. V čele figurovali dva starší tovaryši. Jednoho volili cechmířtí a druhého si vybrali sami tovaryši. Měli dbát na svěřenou pokladnu, tedy na peníze, privilegia nebo osobní doklady tovaryšů. O schůzích předkládali bratrstvu pravidelná vyúčtování nakládání s financemi. Tovyariši se měli scházet každé dva týdny a při té příležitosti platili do pokladnice dva denáry. Během schůzí měli tovaryše obsluhovat učedníci a mladší tovaryši. Tedy nejnověji propuštění učedníci. Účast na schůzích byla pod pokoutou povinná. Odložila se jedině za předpokladu, že by připadla na svátek. Potom se konala při nejbližším možném termínu.

Na rozdíl od cechovních artikulí nebyla v tovaryšských příliš akcentována otázka náboženství. Týkal se ho v zásadě pouze jeden článek, a to ještě okrajově. Na svátek Božího Těla měli tovaryši zajistit ozdobení herbergu (tovaryšská hospoda). Je možné, že to bylo způsobeno dřívějším vydáním řádů. Teprve pozdější snahou upevnit mezi měšťany katolické vyznání v rámci pobělohorské rekatolizace.

Mezi zmiňované tovaryšské povinnosti patřila především povinnost oznámit dopředu svůj odchod od mistra. Tovyariš tak směl učinit pouze ve čtyřech termínech, a to na Vánoce, Velikonoce, svatodušní svátky a sv. Václava. V tom se liší od cechovních artikulí, kde jsou uvedeny Vánoce, Velikonoce, sv. Jana Křtítel a sv. Michael. Nešlo o zásadní přesun, ale je to další důkaz toho, že v roce 1699 tovaryšské bratrstvo nejspíše neexistovalo. Onemocněl-li tovaryš, ostatní jej měli hlídat a starat se o něj. Nemocný po uzdravení splatil vše, co na něj během nemoci bylo vynaloženo. Důvodem k strážení nemocného tovaryše mohla být upřímná starost o jeho zdraví, ale také kontrola, zda je dotyčný opravdu nemocen. Kdyby náhodou zemřel, měla se prodat jeho pozůstalost a zisk vrátit do pokladnice.

Největší důraz byl v řádech kladen na chování a morálku tovaryšů. Všichni měli projevovat patřičnou úctu nejen svému mistru a jeho rodině, ale také „panu Otcí“, který vedl herberg, a jeho rodině. V hospodě byly zakázány jakékoli rvačky. Z hospody se tovaryš musel vrátit domů do nešpor, tj. se západem slunce. Samozřejmě byla poslušnost vůči starším tovaryšům a akceptování všech trestů, které by jim byly uloženy. Nejvyšší instance, kam se mohli odvolat, byl hlavní cech a jeho rozhodnutí se museli bez okolků podřídít. Při neposlušnosti hrozilo až vyloučení z řemesla. V krajním případě byl možný i zásah rychtáře a vězení. Tovyariši museli pracovat velice pečlivě a hlavně nepůsobit svému mistru žádnou škodu na majetku.

Posledním bodem bylo oblečení tovaryšů. Ačkoli se tato otázka může zdát dnes banální, oblečení hrálo v životě raně novověkého člověka zásadní roli. Museli se oblékat přiměřeně svému stavu a postavení, aby bylo poznat, že jsou řemeslníky.^{88]} Nesměli vycházet bez šorce^{89]} nebo se jinak na veřejnosti odhalovat. Nejednalo se o žádné zdejší specifikum, ale o běžnou součást tovaryšských řádů. Například odešel-li v Chomutově plátenický tovaryš pouze v kalhotách, platil pokutu. Stejně tak museli nosit haleny s rukávy

87] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlynáři, inv. č. 1.

88] Oblečení sloužilo jako rychlé poznávací znamení toho, do jaké společenské vrstvy patří jeho nositel. Více např. Zuzana SAFRTALOVÁ-RAŠPLÍČKOVÁ, *Oděv, schránka lidského těla i duše*, Ústí nad Labem 2010. nebo také Alena NACHTMANOVÁ, *Oděv v každodenním životě české společnosti mezi renesancí a barokem (oděv, odívání a móda v písemných a obrazových pramenech 1. poloviny 17. století)*, Disertační práce FF UK, Praha 2005.

89] Typ zástěry. Z. Winter jej řadil mezi ženské doplňky Z. WINTER, *Dějiny kroje v českých zemích II.*, Praha 1893, s. 94.

a v nich mít ruce.^{90]} Krejčovští tovaryši v Bílině museli na veřejnosti nosit kord, klobouk, šátek a rukavice. Stejně tak jejich ševcovští kolegové neměli vycházet bez klobouku, kabátu a výložek.^{91]} Za porušení musel být tovaryš disciplinárně potrestán, aby sloužil jako odstrašující příklad pro ostatní.^{92]}

Kralovičtí tovaryši

Kralovické tovaryšské řády jsou od těch úterských diametrálně odlišné. Stejně jako řády cechovní jsou i ony sepsány česky na 16 pergamenových listech o rozměrech 18 x 25,5 cm.^{93]} Jsou psány ve stejném duchu a stejným stylem jako hlavní cechovní artikule. Formálně jsou rozděleny do sedmi bodů, ale reálný výčet jednotlivých nařízení je mnohem vyšší (asi dvacet). Kromě šestého ustanovení se v každém vyskytuje pasáž o chování a morálce tovaryšů.

Hned první článek je obsahově nejbohatší. Týká se organizace bratrstva, schůzí, nemoci tovaryšů, jejich případné smrti, nedbalosti a chování. V čele bratrstva stáli čtyři až šest starší tovaryši, kterým pomáhali další dva. O způsobu volby bod mlčí, nelze tedy bezpečně říct, zda se jednalo o vnitřní volbu nebo o zásah mistrů. Funkční období trvalo jeden rok, na jehož konci skládali ostatním účty. Po každé každoroční volbě se novým starším četly tyto řády, aby se podle nich řídili. Museli to být slušní, charakterní, zbožní lidé, kteří měli mezi ostatní čeledí respekt. Zároveň jako všichni ostatní museli poslouchat mistry a obecně starší, váženější osoby. Směli soudit lehké vzájemné spory, ale závažnější kauzy předkládali k rozřešení cechmistrům. Ostatní tovaryšské schůze se konaly čtyřikrát do roka a jako všude i zde platila pro všechny povinná účast, dochvilnost, klid a ticho. Po ní se vrátili zase k práci. Kdo by se nevrátil a byl mimo mlýn více než den a noc, mohl být potrestán vězením.

Nemocnému nebo jinak zraněnému tovaryši, o kterého se neměl kdo postarat, se poskytovala z pokladnice podpora, kterou po uzdravení vrátil. Nikdo ho neměl během nemoci okrádat nebo mu jinak škodit. Kdyby na následky nemoci zemřel a nikdo se o něj nehlásil, smělo bratrstvo zabavit jeho majetek, prodat a pokrýt tak vynaložené náklady na léčení a na pohřeb. Na pohřeb museli přijít všichni členové, a to ještě slušně a náležitě ustrojeni. Netrpělo se špinavé, potrhané oblečení nebo jinak neupravený zevnějšek. Za vše hrozila vysoká pokuta.

Všichni tovaryši byli povinni poslouchat mistry, pana Otce a jejich rodiny, neodcházet z mlýna bez jeho vědomí, nešidit zákazníky, pilně pracovat, nikde neponocovat mimo mlýn, netoulat se po hospodách nebo vykřičených domech, nesmilnit, nehrát hazardní hry, nenadávat, neschovávat v mlýně potulné vandrovníky nebo jakýmkoli jiným způsobem škodit své a cechovní pověsti. Za vyčtené prohřešky byly v sedmém bodě stanoveny pokuty. Opakovalo-li se to, byl dotyčný předvolán před cechmistry, kteří měli větší pravomoci a v krajním případě ho mohli nechat uvěznit nebo dokonce zbavit řemesla. Dvojnásobná sankce pak platila pro takové, kteří by uvedené přestupky zjistili, ale nena hlásili.

V neděli a o svátcích se pracovalo až po obědě. Dopoledne šli tovaryši do kostela. Jak bylo stanoveno i v předešlých artikulích, směl tovaryš podle těchto od mistra odejít pouze ve čtyřech stanovených termínech – Vánoce, Velikonoce, svatodušní svátky a na sv.

90] E. NĚMEČKOVÁ, *Cechy královských měst severozápadních Čech*, s. 108.

91] Táž, *Krejčovské a ševcovské cechy v Bílině a Krupce v raném novověku*, Zprávy a studie Regionálního muzea v Teplicích 28, 2010, s. 181 a 184.

92] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cechy v Úterý, Mlýnáři, inv. č. 1.

93] SOKA Plzeň-sever se sídlem v Plasích, fond Cech mlynářů Kralovice, Evžen Tyttl potvrzuje tovaryšské řády cechu mlynářského v Kralovicích, inv. č. 2.

Václava. Lišily se ovšem ve výpovědní lhůtě. Zatímco všude byla pouze dva týdny, zde řády stanovily celý měsíc, přičemž tovaryš musel mít vše odpracováno, uklizeno a nenechávat po sobě žádné resty. V opačném případě ho neměl nikdo přijmout.

Vzájemné porovnání

Porovnávat uvedené dva tovaryšské pořádky je ošemetné. Dělí je od sebe delší časové období a vznikaly za jiných okolností. Zatímco úterské svojí kompozicí naznačují, že by mohly vzejít z prostředí samotného cechu, kralovické byly převzaté z Prahy, čemuž odpovídá struktura i obsah jednotlivých článků.

Ani jeden v zásadě neobsahuje žádné jedinečné ustanovení. Za 200 let se pouze jejich znění rozvinulo a obohatilo o několik aspektů. Spojuje je veliký důraz na chování a morálku tovaryšů a celé mlynářské čeledi. Je to logické. Řády byly schvalovány i celým cechem a bylo v jeho zájmu, aby dbal na co nejvíce restriktivních opatření vůči zaměstnancům. Nechtěl, aby je cokoli odhánělo od práce. Naopak požadoval, aby poslouchali. Oba řády se shodují v termínech, kdy mohl tovaryš odejít od mistra. V případě Kralovic se dokonce kryjí se dny, kdy byly pořádány cechovní schůze. Důvod je prostý. Termíny byly rozloženy pravidelně během celého roku – zima, jaro, léto a podzim.^{94]} Tovyři se tak mohli rozhodnout, které roční období pro ně bude příznivější pro vydání se na vandr nebo pro jiné životní změny, jež by byly spojeny s odchodem od mistra. Propojenost s mistrovskou schůzí je také logická. V případě, že od mistra tovaryš skutečně odešel, mohl mistr hned ohlásit, koho si vybral místo něj. Případně na nového pracovníka získat reference.

Společný byl i důraz na reprezentaci řemeslníka na veřejnosti. Jak bylo řečeno výše, chování ve společnosti bylo pro raně novověkého měšťana zásadní otázkou. Bylo žádoucí, aby se všichni oblékali dle svého postavení. Vznikala proto celá řada oděvních pořádků, jaké látky a barvy mohli (především měšťané) nosit.^{95]} Ti se totiž těmto řádům často vzpouzeli. Bohatí a sebevědomí měšťané chtěli svůj majetek ukazovat i na veřejnosti, proto se často jejich oblečení podobalo šlechtickému, čímž naznačovali, že šlechtě jsou v mnoha ohledech rovni. To samozřejmě šlechtě neuniklo a podobnému chování zabraňovala. Z uvedených řádů ale snaha mistrů zamezovat takovému chování tovaryšů nevyplývá. Právě naopak: tovaryši jsou nabádáni, aby o sebe pečovali a chodili slušně oblečení. Cechy dbaly na to, aby tím neškodila jejich pověst, čímž by mohl být ohrožen zájem o vstup, a tím i samotné příjmy cechu.

Největší vzájemná odlišnost panovala v otázce starších tovaryšů. Zatímco v Úterý měli dva, což bylo ztypické a logické, v Kralovicích mohlo být v čele bratrstva až osm osob. Je tedy na místě otázka, jak je to možné. Jedním vysvětlením by mohla být nepozornost při přebírání řádů z Prahy a toto číslo se vztahovalo na hlavní město. Nebo si Kralovičtí mysleli, že jejich regionální rozsah vlivu na plaském panství, které rozhodně nebylo malé, si takový počet zaslouží. Zda je aspoň jedna úvaha správná, se dnes bohužel již nedozvíme.

94] Konkrétně prosinec, březen, červen a září.

95] Pestré barvy nebyly vyhrazeny pro měšťanskou společenskou vrstvu, natož pro tovaryše, kteří stáli na společenském žebříčku ještě níže než běžní mistři. Červená barva se navíc všeobecně přisuzovala mocným a vznešeným. M. SOCHOROVÁ, *Význam a symbolika barev ve středověku*, Bakalářská práce FF MUNI, Brno 2013, s. 51. K barvám také Markéta DLOUHÁ, *Symbolika barev ve středověku*, Kuděj 3/1, 2001, s. 14-38; Libuše SPÁČILOVÁ, *Barevný svět Olomoučanů v raném novověku*. Střední Morava 35, 2013, s. 34-47.

Závěr

Mlynářství bylo specifickým řemeslem se složitou vnitřní strukturou, které stálo na pomezí městských živností. Už tento faktor stavěl mlynáře do nelehkého postavení. Nejdříve se snažili spojit s nějakým blízkým řemeslem (pekaři, tesaři), aby tak hájili své zájmy. Ale odlišná struktura a charakter je v brzké době dohnaly k tomu, aby se osamostatnili a zvolili jiný model. Nejjednodušší to měli mlynáři, kteří spadali pod vrchnostenskou správu. Logicky usoudili, že pro ně bude vhodné sjednotit se v rámci jednoho dominia. Pak šlo jen o to rozhodnout, kteří mlynáři v něm budou hrát vedoucí úlohu. Královská města byla současně vrchností pro okolní vesnice, a proto jejich mlynářské cechy zahrnovaly toto bezprostřední území. Studie potvrzuje, že západ Čech, především Cheb, byl ještě na počátku raného novověku svěbytnou oblastí, která se nechtěla podřizovat centrální vládě v Praze. Postupně však zemský mlynářský cech „zvítězil“ i zde.

Přestože nebylo mlynářství typickým městským řemeslem, jeho řády v zásadě nevybočují z obecné praxe a evoluce cechovních artikulí jiných městských řemesel. Mlynářské cechy tak můžeme bez potíží zařadit po bok jiných řemesel – pouze mít na paměti jejich jedinečnost. Obsahují všechny zásadní body, které byly pro řemeslo klíčové, jako organizace, příjem nových členů, chování a i nábožensko-charitativní aspekt. Lišily se pouze v akcentování jednotlivých složek. Je logické, že jakékoli sdružení nemohlo fungovat bez pevně dané hierarchické struktury, a proto ji musely mít i mlynářské cechy. Členská základna a přístup do organizace také patřily ke stěžejním tématům, stejně jako u ostatních řemesel. Otázka, kdo se stane členem, byla zásadní. Řemeslo si muselo udržovat kvalitní standard svých služeb, a tedy dbát na vyučování příští generace a kontrolovat, koho přijme za mistra. Výrobení mistrovského kusu představovalo velkou část požadavků na přijetí. Na rozdíl od artikulí jiných řemesel se zde neobjevuje aspekt „přepočtu“ kusu na peníze, a vstup do cechu si tak prakticky pouze zaplatit. Nejspíše za tím stojí komplexnost mlynářského řemesla. Naopak s ostatními cechy se shodují v náboženských a sociálních bodech. Chování a morálka hrály velice důležitou úlohu nejen v životě počestného řemeslníka, ale také jakéhokoli jiného měšťana. Do cechovních řádů se tak většinou jen ukotvovaly normy, které platily pro celou městskou společnost – úcta ke starším a výše postaveným, slušné chování bez jakýchkoli excesů a v neposlední řadě i zbožnost, která šla ruku v ruce s nastupující rekatolizací celé společnosti.

To samé lze v zásadě napsat i o tovaryšských bratrstev. I zde můžeme pokládat mlynářství za dostatečně vyvinuté cechovní řemeslo. Tovaryšské spolky totiž neměla mnohdy ani běžná městská řemesla. Uvedené příklady se nijak nevymykají běžné praxi tovaryšských řádů jiných odvětví. Je v nich kladen ještě větší důraz na slušné chování a morálku tovaryšů (vzhledem k předpokládanému věku tovaryšů, to je logické) a také na vzájemnou solidaritu.